5-SHO‘BA
TEXNOLOGIYALAR VA BARQAROR RIVOJLANISH

BO‘YIMADORON (ACHILLEA MILLEFOLIUM) O‘SIMLIGI AHAMIYATI

[1]Ergasheva Jasmina Safarali qizi,
[2]Mamatqulova Iroda Ergashevana
[1,2]O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

Annotatsiya: Bo’yimadoron o’simligini tabiatda tarqlishi,tibbiyotdagi ahamiyati, kosmetalogiyada qo’llanilishi,tur va turkumlar soni va ularning ahamiyati, kimyoviy tarkibiga kiruvchi ayrim biologik va kimyoviy faol moddalarning miqdori va ularning organizmdagi funksiyasi hamda inson salomatligida tutgan o’rni va farmakologiyada qo’llanilishi haqida batafsil ma’lumotlar.

Kalit so‘zlar: Bo’yimadoron, farmakalogiya, qoqio’tdoshlar, makroelement, kimyoviy tarkibi, gepatit, pista meva.

Asosiy qisim: Bo‘yimadaron (Achillea millefolium) — qoqidoshlar oilasining dastarbosh turkumiga mansub patsimon bargli ko‘p yillik o‘t. Ildiz bo‘g‘zidan bo‘g‘iz barglari va poyalar o‘sib chiqadi. Poyasi bir nechta, yuqori qismi shoxlangan bo‘lib, qalqonsimon to‘pgullar bilan tugallangan. Iyunda gullay boshlaydi; mevasi mayda, yassi pistacha, avgustda yetiladi. O‘zbekistonda Bo’yimadoron turkumining 5 turi uchraydi.[1]

Bo’yimadoron adir va qirlar, yo‘l yoqalari va o‘rmon chekkalarida o‘sadi. Tarkibida karotin, K va S vitamin, achchiq moddalar bor. Ekstrakti va damlamasi me’daichak yarasi kasalliklarini davolash, ishtaha ochish hamda qon to‘xtatish uchun ishlatiladi.O‘zbekiston Respublikasi Oddiy bo’ymodaron o’simligi ham alohida o’rinni egallaydi. [7] Oddiy bo’ymodaron (Achillea Millefolium L.) yuksak o’simliklar kenja dunyosining magnoliyatoifa (Magnoliophyta) bo’limi, magnoliyasimonlar (Magnolipsida) sinfi, Qoqio’tkabilar (Asteridae) kenja sinfi, Qoqio’tnamolar (Asterales) qabilasi, Qoqio’tdoshlar (Asteraceae Dumort.) oilasi, Bo’ymodaron (Achillea L.) turkumiga mansub [2].

Oddiy bo’ymodaron (Achillea millefolium) Shimoliy yarim sharning Osiyo va Yevropa va Shimoliy Amerikadagi mo’tadil iqlimli hududlari va O’zbekistonning cho’l va tog’li hududlarida keng tarqalgan. Balandligi 0,2–1 m (0,66–3,28 fut) va bir tekisda o'sadigan ko'p yillik o'simlik, ko'p yillik o'simlik. Barglari poyasi bo'ylab bir tekisda ketma-ket taqsimlanib ikki karra patsimon tuzilgan bo’lib, uzunligi 5–20 sm deyarli tukli va tarkibida kaulin bo'lib, yopishish xususiyatiga ega. Gullari poyaning yuqori qismida katta, ixcham qalqonsimon to’pgulda joylashgan, har bir to'plam 1 yoki undan ortiq gul boshlaridan iborat. Gulpoyada 20-25 sarg'ish-oq (kamdan-kam pushti) nurli gullarga ega. Mevasi yassi, tuxumsimon, kulrang pistameva. Oddiy bo’ymodaron

(Achillea Millefolium) ning Kimyoviy tarkibida biologik va kimyoviy faol moddalardan karotin, K va C vitaminlari, axillein va betonitsin alkaloidlari, 0,8% gacha efir moyi, matrikarin izomeri, millefin laktoni, 0,31% xolin, asparagin, smola, oshlovchi, achchiq (proxamazulen-axillin) va boshqa moddalar bo’ladi. Efir moyi tarkibida 1-4% gacha xamazulen (asosiy qismi, efir moyini olish vaqtida proxamazulendan hosil bo’ladi), tuyon, kamfora, borneol, karioffillen, 10% gacha sineol, chumoli, sirka va valerian kislotalar bor [4.6].Yuqoridagi jadvalda ko’rib turganingizdek o’simlik tarkibida miqdor jihatidan kaliy, kalsiy, mis va magniy nisbatan yuqori hisoblanadi. Inson tanasida mineral elementlarning roli juda xilma-xildir. Ular organlar va to'qimalarning tarkibiy qismlari, hujayra va to'qima suyuqliklarining bir qismi, shuningdek fermentlar, mushaklarning qisqarishining molekulyar mexanizmida, asab impulslarining uzatilishida qatnashadi [3.7]. Bo’ymodorondan tayyorlangan mahsulotlarning dorivor preparatlari me’daichak (me’da yarasi va gastrit hamda shilliq qavatining yallig’lanishi) kasalliklarini davolash, ishtaha ochish va qon to’xtatuvchi dori sifatida (ichakdan, bachadondan va gemmoroidal qon oqishi) hamda burun, milk va yaralar qonaganda uni to’xtatish uchun ishlatiladi. Ibn Sino bo’ymodaron yer ustki qismidan tayyorlangan qaynatmani shamollaganda, bosh og’rig’ida, bachadon yarasida, buyrak tosh va boshqa kasalliklarda tavsiya qilgan. Xalq tabobatida o’simlikning yer ustki qismidan tayyorlangan damlama yoki qaynatma turli qon oqishlarda (qon tupurish, qon aralash ich ketish, bavosil kasalliklarida) qon to’xtatuvchi hamda ishtaha ochuvchi dori sifatida ishlatiladi. Bu dorilardan yana bosh og’rig’ini qoldiruvchi, siydik haydovchi vosita sifatida hamda o’pka sili va meda- ichak kasalliklarini davolashda foydalaniladi. Bo’ymodaron gulining kukuni asalga qorib yeyilsa, gijjalar tushadi. Tibbiyotda bo’ymodaron o’simligining yer ustki qismidan tayyorlangan damlama va suyuq ekstrakt me’da-ichak kasalliklarini davolashda hamda ishtaha ochuvchi, qon oqishini to’xtatuvchi dori sifatida ishlatiladi. Bo’ymodaron o’simligini o’stirish texnoligiyasi ham juda oddiy uni mamlakatimizning barcha sug’oriladigan tuproqlarida (sho’r yerlardan tashqari) ekib o’stirish mumkin. Ayniqsa sug’oriladigan tipik bo’z tuproqlarda ekilsa yaxshi o’sadi va rivojlanadi. Undan mo’l hosil yig’ib olish mumkin bo’ladi. Ko’p yillik ilmiy kuzatishlar shuni ko’rsatadiki, yovvoyi holda o’sadigan bo’ymodaron o’simligiga nisbatan, ekib o’stiriladiganlari tarkibida biologik faol moddalar ko’proq to’planadi va xomashyosini vaqtida yig’ib olinadi. Undan tashqari ularning ayrim noyob, kamayib ketayotgan turlarini ko’paytirish imkoniyati paydo bo’ladi. Bo’ymodaron ekiladigan yerlarni kuzda organik va mineral o’g’itlar bilan oziqlantirib, 25-27 sm chuqurlikda traktor bilan haydab qo’yiladi. Bo’modaron ko’p yillik o’simlik bo’lgani uchun uni kech kuzda va erta bahorda ham ekish mumkin. O’simlikni urug’idan va vegetativ yo’l bilan ham ko’paytiriladi. Ekish davrida eng saralangan urug’lardan foydalaniladi. Kasmetalogiyada bo’ymodarondan olingan yog’li kislatalar terini yumshatuvchi vosita sifatida foydalaniladi. Ajoyib antioksidant xususiyatiga ega. Bo’ymodaron ekstraktidagi flavonoidlar va taninlarning yuqori miqdori teriga mukammal antiohsidant va tinchlantiruvchi xususiyatlarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev. Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-apreldagi “Yovvoyi holda o‘suvchi dorivor o‘simliklarni muhofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora tadbirl ari to‘g‘risida” gi PQ-4670-sonli qarori.

2. Pratov.O’.P, Nabiyev.M.M. O’zbekiston yuksak o’simliklarining zamonaviy tizimi. Toshkent . O’qituvchi- 2007. 31-32 b.

3. Лавренова.В.К, Лавренова.Г.В. Соврименная энциклопедия лекрственних растений.МоскваЖ(2009).

4. Рябинаина.Е.И, Зотова.Е.Е, Пономарева.Н.И (2011).Фитохимическое исследование полифенолъного комплекса из твары тысячелистника обикновенного. Наука и современностъ.

5. Гоменюк, Г. А., Даниленко, В. С., Гоменюк, И. Г. & Гоменюк, Т. Г. (2006). Энциклопедия практичной фитотерапии (Практическое применение 4260 рецептов лекарственных растений). Київ: ДСГ.

6. Mamatkulova I.E., Abduraimov O.S. O’zbekiston florasidagi ayrim dorivor va ziravor turlarning ahamiyati. (Apiaceae Lindl.) “Fan, ta’lim va texnikani innovatsion rivojlantirish masalalari” Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjuman materiallari to’plami (2022 yil 12 aprel, Andijon).

7. Уралов А.И., Печеницын В.П. Зависимость семенной продуктивности луковичных видов Allium L. от количества листьев на генеративном побеге. Доклады АН РУз. 2015. 74-77 с.

8. ДТ Хамраева, ОК Хожиматов, АИ Уралов. Рост и развитие Ferula tadshikorum Pimenov в условиях интродукции. Acta Biologica Sibirica 5 (3), 172-177

9. МД Тургунов, ВП Печеницын, НЮ Бешко, АИ Уралов, ДА Абдуллаев. Биологические особенности редких видов семейства Iridaceae Juss. Флоры Узбекистана в условиях ex situ. Acta Biologica Sibirica 5 (2), 17-22

10. АИ Ўралов, С Бойкул, Қ Ахмедова. ТАБИИЙ ШАРОИТИДА ALLIUM ТУРКУМИ АЙРИМ ТУРЛАРИНИНГ УРУҒ МАҲСУЛДОРЛИГИ. Academic research in educational sciences 3 (1), 164-169

11. АИ Уралов, ВП Печеницын. Зависимость семенной продуктивности луковичных видов Allium L. от количества листьев на генеративном побеге. Доклады АН РУз, 74-77